

**ASSESSMENTS ON THE ROLE AND
IMPORTANCE OF MINSTREL ELESGER IN
GOYCE MINSTREL SCHOOL**

**Göyçe Âşık Mektebinde Âşık Elesger'in
Yeri ve Önemi Üzerinde Değerlendirmeler
Seher ATMACA¹**

Abstract

Minstrels trained in a master-apprentice relationship have been interpreters of the feelings of their society through their *saz* instruments and words. Minstrel tradition has spread along a broad geography in time and has led to the emergence of minstrel circles in both Turkey and other Turkic states. One of these circles where this tradition is powerfully alive is Azerbaijan. Minstrel Elesger has a unique role and importance in minstrel literature of Azerbaijan. Elesger was born in Ağkilse village in Göyçe region in the west Azerbaijan and has been an ecole within minstrel literature of Azerbaijan through other minstrels raised by him. Each of the minstrels trained by Elesger has been maintaining minstrel literature in a separate region and young minstrels are still being nurtured. This article particularly sheds light on the nurturing process by offering information about life and art of Minstrel Elesger. In addition, Göyçe minstrel school which trained Minstrel Elesger is introduced and the relationship between Elesger and his master Minstrel Ali is elaborated within the scope of master-apprentice relationship. Furthermore, minstrels that inspired Minstrel Elesger until he became a master minstrel himself and the minstrels trained by him after he became a master are introduced as well. In this scope, the objective of this study is to detect the role and importance of Minstrel Elesger in minstrel literature of Azerbaijan and his effect on the minstrels of next generations.

Key Words: *Minstrel Literature, Minstrel Elesger, Azerbaijan, minstrel circles, Goyce.*

Özet

Usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen âşıklar yüzyıllardır sazlarıyla, sözleriyle bünyesinde yaşadıkları toplumların duygularına tercüman olmaktadır. Âşıklık geleneği zaman içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılmış ve gerek Türkiye'de gerekse Türk soylu diğer devletlerde çeşitli âşık muhitlerinin teşekkül etmesine sebep olmuştur. Günümüzde bu geleneğin güçlü olarak yaşatıldığı yerlerin başında Azerbaycan gelmektedir. Azerbaycan âşık edebiyatı içerisinde ise Âşık Elesger ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Azerbaycan'ın Batısında yer alan Göyçe bölgesinin Ağkilse köyünde doğup büyüyen Elesger, yetiştirdiği âşıklar ile Azerbaycan edebiyatı içerisinde başlı başına bir ekol olmuştur. Onun yetiştirdiği âşıkların her biri ayrı bölgede âşıklık geleneğini sürdürmekte ve genç âşıkları yetiştirmeye devam etmektedirler. Bu makalede öncelikle Âşık Elesger'in hayatı ve sanatı hakkında bilgi verilerek yetişme sürecine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Âşık Elesger'i yetiştiren Göyçe âşık mektebi hakkında bilgi verilecek, âşıklık geleneği içerisinde Elesger ve ustası Âşık Ali arasında ilişki üzerinde durulacaktır. Daha sonra Âşık Elesger'in usta bir âşık oluncaya kadar etkilendiği âşıklar ve usta olduktan sonra yetiştirdiği âşıklar hakkında bilgiler verilecektir. Böylelikle Âşık Elesger'in Azerbaycan âşık edebiyatındaki yeri ve önemi, kendisinden sonra yaşayan şairler üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Âşık edebiyatı, Âşık Elesger, Azerbaycan, âşık muhitleri, Göyçe.*

¹ Yrd. Doç. Dr. Sütçü İmam Üniversitesi, e-posta: zseher@gmail.com

Giriş

Âşık edebiyatı yüzyıllar boyunca daha çok sözlü gelenek yoluyla süregelmiştir. Usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen âşıklar içinde yaşadıkları toplumun tercümanı olmuşlar, uluslarının kültür birikimini gelecek nesillere aktarmışlardır. Âşıklar genellikle şiirlerini bir enstrüman vasıtasıyla söyleyerek daha kalıcı hale getirmeyi tercih etmişlerdir. Âşık, sözünü önce Türk musikisinin milli sazı olan ve tarihi bin yıl önceye kadar uzanan kopuza emanet etmiştir (Feyzioğlu, 2006). Zaman içerisinde kopuz, yerini bağlama ve divan sazına bırakmıştır. Yüzlerce yıllık bir birikimin ürünü olan âşıklık geleneğini üstat şairlerin açtığı yolda günümüz âşıkları yaşatmaktadırlar. Âşıklık geleneği sadece Türkiye'de değil, Türk soylu diğer ülkelerde de sürdürülmektedir. Türkiye'de âşık edebiyatı sahasında Karacaoğlan, Emrah, Âşık Ömer, Âşık Şenlik gibi isimler yetiştiği gibi Türk soylu ülkelerde de önemli âşıklar yetişmiştir. Azerbaycan sahası bağlamında değerlendirildiğinde âşık edebiyatının en önemli temsilcisi olarak Âşık Elesger görülmektedir.² Onun, destanları, deyişmeleri ve şiirleri günümüz Azerbaycan müziğinde önemli bir yer tutan mahnı³ olarak söylenmektedir.

Azerbaycan âşık edebiyatını Elesger olmaksızın düşünmek mümkün değildir. Âşık Elesger hem bir ekol olmuş, hem de kendisinden sonra gelen âşıkları etkisi altında bırakmıştır. Bu makalede Âşık Elesger'in hayatı, sanatı ve içinde yetiştiği Göyçe âşık mektebi hakkında bilgi verilecek, Elesger'in Azerbaycan âşık edebiyatındaki yeri hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.⁴

Âşık Elesger'in Hayatı

Âşık Elesger, Türkçedeki "anadan doğma şair" veya "şâir-i mâderzât" tabirine uygun olarak şiir konusunda doğuştan yetenek sahibidir. Elesger'in şiire meyletmesinde kendisi de şair olan babasının etkisi vardır. Âşık Elesger'in babası Almemmed (1800-1868) Göyçe'nin Ağkilse köyünde yaşadı. Yokluk içerisinde bir hayat sürmesine rağmen köyün önde gelen insanlarından birisiydi. Almemmed, üstat âşıkların şiirlerini ezbere bildiği gibi, kendisi de şiirler söylerdi (Namazov, 2010).

Azerbaycan âşık edebiyatının en önemli şahsiyeti olarak kabul edilen Âşık Elesger, Azerbaycan'ın Batısında yer alan Göyçe bölgesinin Ağkilse köyünde tahminen 1821 yılı Nevruz bayramında doğdu. Bir şiirinde Göyçeli olduğunu şöyle ifade eder:

*Adım Elesgerdi, eslim Göyçeli
Elest aleminde demişem "beli"
Hem aşikem hem dervişem hem deli
Canım gözellerin yol kurbanıdı. (Elesger, 2004).*

Elesger 14-15 yaşlarındaiken Kerbelayı Gurban adlı birisi Almemmed'e gelerek Elesger'i birkaç yıllığına nöker⁵ olarak almak istedi. Elesger, Kerbelayı Gurban'ın evinde dört yıl nökerlik yaptı. Bu sırada Elesger ile Kerbelayı Gurban'ın tek kızı olan Sehnebanı arasında

² Âşık Elesger'in ismi farklı kaynaklarda Elesker, Alesger, Alesker şeklinde de geçmektedir. Bu makalede âşığın ismi Elesger şeklinde kullanılmış olup alıntılardaki farklı kullanımlara müdahale edilmemiştir.

³ Mahnı, Azericede şarkı, türkü karşılığı olarak kullanılmaktadır.

⁴ Bu makaleye alınan şiir örnekleri Türkiye Türkçesinin yazımında kullanılan alfabeyle aktarılmıştır.

⁵ Erkek hizmetçi, uşak.

bir âşık filizlendi. Bu aşktan haberdar olan Gurban, Elesger'i devamlı yanında tutma düşüncesiyle, ona kızını vermeye razı oldu. Evlilik hazırlıkları sürerken Kerbelayı Gurban'ın kardeşi Pullu Muharrem, Elesger'i bir şekilde kovdurtarak Sehnabanı'yı kendi oğlu Mustafa'ya aldı.

Âşık Elesger, nökerlik yaptığı zamanlarda şiir söylemeye başladı. Oğlunun bu meylini bilen babası Almemmed ona bir saz aldı. Böylece Elesger, çalıp söylemeye başladı (Elesger, 2004). Saz, Azerbaycan kültürüyle bütünleşmiş bir müzik aletidir. Bu noktada kültüre akseden bu husus bizce önemlidir. İki insan karşılaşp selamlaştıktan sonra birbirlerine “nasılsınız?” diye sorarlar ve duruma göre “iyiyim, fena değilim, iyi değilim, iyi olmaya çalışıyorum” gibi cevaplar verilir. Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde ise “Necesen?” sorusuna muhatap olanlar sazam veya nasazam diye cevap verirler. Böylelikle saz gibi her şey yerli yerinde muhkem, doğru, eğilmez, denilmek istenir. Sazın tellerinden çıkan ses, sağlamlığın gençliğin remzi gibi kabul edilir (Köçerli, 2010).

Âşıklık geleneği yüzyıllar boyunca usta çırak ilişkisi içinde sürdürülerek günümüze kadar gelmiştir.⁶ Bu ilişki içerisinde yetişen Elesger zamanın ünlü âşığı Âşık Alı'ya çırak oldu (Alesker, 1999). Elesger, Âşık Alı'nın yanında uzun süre çıraklık/şeyirdlik yaparak saz ve sözün inceliklerini öğrendi. Bir taraftan Firdevsî, Nizamî, Sadî, Hafız, Nesimî, Fuzulî, Nebatî gibi klasik Şark ve Azerbaycan şairlerinin şiirlerini okudu, bir taraftan da kadim halk destanlarını öğrendi (Namazov, 2010).

Ustayla çırağı karşı karşıya getirmek isteyenler Âşık Alı'ya giderek yalandan Elesger'in kendisini ustasından üstün gördüğünü ve ustasının sözlerini beğenmediğini söylediler. İlk zamanlar Âşık Alı, bu kişilere inanmasa da daha sonra bu söylentilere inanarak şakirdini susturmaya karar verdi. Böylece, Âşık Alı âşıklar imtihan meclisi teşkil ederek şakirdiyle atıştı ve mat oldu (Alesker, 2004). Hacıyeva bu olayı şöyle anlatır:

“Âşık Alı, Elesger'i tam yetiştirip hazırladıktan sonra bir düğün meclisinde onunla deyişmiş, herkese onun ustalığını göstererek itibarını yükseltmek ve şöhret kazandırmak amacıyla, mağlup olmuş bir âşık gibi sazını ona tehvîl vermek (teslim etmek) istemiştir. Elesger ise onun bu iyi niyetine mukabil; Bir şeyird ki, üstadına kem baka, Onun gözlerinden gan damar, damar

tecnisi ile üstadına olan büyük hürmetini ifade etmiştir. Bu hadise o zaman dilden dile yayılmış, âşıklar bu tecnisin bazı yerlerini değiştirmiş, bazen de ilâveler ederek hususi bir rivayet haline getirmişlerdir. Âşık Elesger üstad bir âşık olarak tanındıktan sonra çok yerleri gezmiş, buralarda sayısız saz-söz meclislerine katılmış, gezdiği şehir ve köylerde muhtelif hadiselerin şahidi olmuş, kötü işleri, adaletsizlikleri kesin bir dille tenkit etmiş, hoşuna giden işlere de rağbetini bildirmiştir.” (Hacıyeva, 1994). Aynı olayın bir başka varyantı ise şu şekilde anlatılmaktadır. *“Tahmini 1845-1846 yıllarında Gögçe'nin Gızılbulag (Çakırlı) köyünde Büyükağa'nın ve Âşık Alı'nın teşkil ettiği âşıklar imtihan meclisinde Âşık Elesker birinci olmuştur. Bu olay onu şöhrete kavuşturmuştur. Âşıkların anlattığına göre bu mecliste Âşık Alı, Âşık Alesker'le deyişmiş, üstatla çırağı aynı redif ve kafiyede karşılıklı olarak şiir söylemişlerdir. Nihayet Âşık Alesker “A Yağa Yağa” dudakdeğmez tecnisini söylemiş. Âşık Alı bunun üzerine bir şiir bile okuyamamıştır. Âşık Alı, mağlubiyeti kabul edip sazını yere bıraktınca Alesker, çok müteessir olarak*

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. “Artun, E. (2016). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yay.

*Bir şeyird ki üstadına yan baka
Onun gözlerine ağ damar damar*

tecnisini okumuş ve ustasına saygıda kusur edemeyeceğini dile getirmiştir." (Savaşkan, 2011).

Âşık Elesger, Kerbelayı Gurban'ın yanına nöker olarak verildiğinden okula gidememiş ve bundan dolayı da okuma yazma öğrenememiştir. Çıraklarının adını dahi yazmayı bilmeyen Âşık Elesger'in çok keskin hafızaya sahip olduğu bilinmektedir (Gasımlı ve Paşayev, 2004). İslam Elesger bu konuda şöyle der:

"O eşi benzeri bulunmayan fitri kabiliyeti sayesinde meydana getirdiği muhtelif şekilli, muhtelif mazmunlu sanat incilerinde kendine mahsus bedii boyalarla ifade ettiği didaktik fikirleri ile bu mukaddes sanatın zirvelerine dayanmıştır. Onu görmüş, meclislerinde bulunmuş kocaların, çırakların dediklerine göre âşık yeri geldiğinde sazı sinesine basar şiiri sazın müşahidi tutarak irticalen söyler, okuduğu şiirleri kafasında tutar sonra da çıraklarına öğretmiştir." (Elesger, 2004).

Âşık Elesger'in bilgi, beceri ve ustalığını bilen, duyan pek çok âşık ona çırak olmak istemiştir. Bu yönüyle Elesger, Azerbaycan âşık edebiyatı içerisinde bir mektep olmuştur. Âşık Necef, Âşık Nagı, Âşık Gurban, Âşık Gasım, Âşık Ağayar, Âşık İsa, Âşık Mustafa, Âşık Giyas ve Âşık Sayad, Âşık İman Elesger mektebinden ders almıştır (Namazov, 2010). Çırağının/şeyirdinin çok olması usta için övünme sebebidir. Âşık Elesger bir mecliste çırakları ile şöyle övünür:

*Adım Elesgerdi, merdū merdana
On iki şeyirdim işler her yana (Gasımlı ve Paşayev, 2004).*

Elesger, 12 şeyirdi ile iftihar etmiştir. O, meclise çıktığında en iyi şeyirdlerini çağırır, kendisi ise teklif olursa en sonda çıkardı (Rahimov, 2009).

Azerbaycan Türklerinin yaşadığı İrevan (şimdiki Erivan) topraklarında 1918-1919 yıllarında başlatılan tehcir neticesinde bütün köy halkı gibi Elesger de ailesiyle birlikte Kelbecer'in Ganlıkend'ine göç etti. İki yıl kadar Yanşak'da yaşayan Âşık Elesger daha sonra Terter'e göçerek bir müddet orada kaldı. Burada Âşık Elesger yoğun bir ilgi görsede gözü doğduğu topraklardaydı. 1921 yılında Ağkilse'ye dönen âşık evde oturmaktan sıkılır ve kocalığından söyle şikâyet eder:

*Sekseni, doksanı keçibdir yaşım,
Ezrayıl hemdemim, mezar yoldaşım.
Gor deye terpenir belalı başım,
Daha köç tebilin çal, koca bahtım. (Esedova ve Misirova, 2011).*

Âşık Elesger'in torunlarından olan Âşık Talib dedesiyle ilgili bir hatırasını şöyle anlatır:
"Dedemin yanına Göyçelilerden gelip gidenler çok olurdu. Göyçe'den kaçandan sonra Ağkilse'den bize gelenler vardı. Ermeniler her tarafı yıkıp yakmışlardı. Söz sohbetten sonra bizim evin de yanmasına üzülüler. Dedem "Benim evim yanmaz" dedi. Gelenlerden biri "gözümüzle gördük köydeki evlerin tümü yanıyor, sizin evin bacasından da duman arşa çıkıyordu" dedi. Bunun üzerine Dedem "Gözünüzle görseniz de benim evimi Ermeni yandırabilmez, o evin ağaçlarını ağızım oruç yazın en sıcak günlerinde ormanda bir bir eziyetle getirmişim." Göyçe'ye geri döndüğümüzde gördük ki gerçekten köyde yanmayan bir tek bizim evimiz kalmıştı." (Elesger, 2004).

Elesger 105 yaşında iken bir Nevruz arefesi sabaha doğru vefat etti (Süleymanov, 2012). Âşık Elesger'in kardeşinin oğlu Âşık Necef, onun vefatı ile ilgili şöyle bir hatıra anlatır: "Elesger hasta yatarken nar getirirler. Âşık Elesger: "Allah'dan çok razıyım ki son nefesimde yüreğimin istediğini bana verdi. Buradakilerin tamamı nardan nardan tatmazsa ben de dilime vurmuyacağım" dedem böyle diyende bazıları iki bazıları ise birer tane götürmeye mecbur oldular. Ondan sonra dedem de nardan yedi. Herkes üzgün üzgün otururken; dedem Beşir'e yüzünü dönderip "Oğul gelsen bir Kur'an okuyasan" dedi. Bunun ne demek olduğu anlaşılıyordu. Herkesin yüreğinde bir sıkıntı geçti. Dedem bizim rahatsız olduğumuzu görende; "Diri için de Kur'an lazımdı" dedi. Beşir Kur'an okumaya başladı. Dedem tez tez salâvat getirmeye başladı. Emmilerin ağlıyorlardı. Beşir de dedemin öleceğini anlamış onu da gözyaşı boğdu, kahrlandı okuyamadı. Acele Molla Nağı'yı çağurdular. Bir aşır Kur'an okuyup tamam eyleyende dedemin de ömrü tamam oldu. Onun salâvat çeken eli yüzünde kaldı." (Elesger, 2004). Doğduğu topraklara gömülen Elesger'in kabri, Dağlık Karabağ savaşında Ermeniler tarafından vahşice yerle yeksan edilmiştir (Esedova ve Misirova, 2011).

Azerbaycan Âşık Edebiyatında Âşık Elesger:

Âşıklık geleneği Türk dünyasında tüm ihtişamıyla devam etmekle beraber, Azerbaycan bu konuda ayrı bir öneme ve ayrı bir yere sahiptir. Azerbaycan sahasında destan söyleme geleneğinin yaygın oluşu "destancı âşıklar" kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Azerbaycan âşıkları günler süren toylarda hünerlerini sergilerler (Kobotarian, 2011).

Azerbaycan âşık edebiyatında Elesger bir zirve noktasıdır. Namazov Elesger'i şöyle tanımlar:

"Türk dünyasının derin köklerinden süzülüp gelen ozan-âşık sanatı tarihin muhtelif geçitlerinde inişli-yokuşlu yollardan geçe geçe, Kurkut Ata'nın azametinde ozanı yaşatmış, orta yüzyıllarda ise Kerem'in, Sarı Âşık'ın, Gurbani'nin, Abbas Tufarganlı'nın, Hasta Gasım'ın, nihayet Elesger'in simasında her zaman zirvede durmuştur." (Namazov, 2013).

Elesger gibi büyük âşıklar usta-çırak ilişkisi içerisinde çok zorlu bir süreçten geçerler. Edebi, erkânı bilen, sözü yerinde ve zamanında söyleyen bu âşıklar çıraklarını da edebi, erkânı aşılamlıdır. Âşıklık geleneği kendi içerisinde bir denetim ve tenkit mekanizmasına sahiptir. Ustaları tarafından oldu demeden "oldum" diyen çıraklara hadleri usta âşıklar tarafından bildirilir. Rahimova bu konuda şöyle der:

"Âşık Elgesger, Molla Cuma, Haltanlı Tağı, Âşık Bilal, Âşık Mirza, Âşık Esed gibi âşıklar sazlarını alıp meydana çıkarlar, onlara âşıklığı yasak ederler ya da yeniden ustadın yanına şeyirdliğe gönderirler. Bu âşıkların kendileri de bu âşıkları kabu etmez, onların saz çalıp meclis kurmalarına izin vermezler. Bu üstad âşıklar âşık sanatının kendine mahsus anenelerini koruyup kollamada da önemli vazifeleri olmuştur." (Rahimova, 2009).

Âşıklar, gerek kendilerini yetiştiren ustalarına gerekse kendileriden önce yaşamış usta âşıklara büyük bir saygı gösterirler. Âşıklar sohbe Âşık Şenlik, Âşık Elesger gibi ustalarından eserler okuyarak başlarlar. Âşıklar bir mektep medrese tahsili görmeseler bile gerek âşık meclislerinde olsun, gerekse ustalarının yanında çeşitli âşık meclislerine gittiklerinde orada söylen türküler, atışmaları, tecnisler, divaniler vs. daha doğrusu edebiyatın sözlü ilmini kafalarına yazarak okumuş oldukları mekteplerden mezun

oluyorlardı. Azerbaycan âşık şiiri, bünyesinde birçok âşık okulunu ve âşık muhitini birleştirmektedir. Türkiye'de Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Adana'da âşıkların yetişmesine öncülük etmiş âşıklar varsa, Azerbaycan'da da âşıkları yetiştiren muhitler vardır. İşte Âşık Elesger de Gökçe Âşık Mektebi'nden yetişmiş en önemli âşiklerden birisidir ve kendisinden yüz yıl sonraki âşiklere ilham olmaya devam etmektedir. İ. Hüseyin Elesgeroğlu bu konuda şöyle der:

"Geçmiş asırlarda yaşayıp âşık sanatına hizmet eden âşıklar içerisinde Göyçe'nin saz ve söz ustalarının önemli bir yeri vardır. Âşık Alı'nın sanatı ile güzelleşen bu sanat âlemi, Âşık Elesger Destanları ile birlikte zirveye yükselmiştir ki bu yükseliş Azerbaycan Âşık şiirinin tarihinde özel bir yer tutar." (Elesgeroğlu, 2004).

Azerbaycan milletvekili, halk şairi ve Azerbaycan Âşıklar Birliğinin başkanlığını da yapmış olan Zelimhan Yakup, Âşık Elesger'in Azerbaycan Edebiyatındaki yeri hakkında şöyle der:

"Âşık destanlarının, genel olarak edebiyatımızın en yüce zirvesi sayılan büyük üstadımız Âşık Elesger'in adı, şahsiyeti, özgünlüğü, hepimiz için aziz ve doğmadır. Bu azizliğin ve doğmalığın sebebi ise; Âşık Elesger büyük bir bilgi birikimine sahip halkımızın ahlaki servetlerini, manevi değerlerini, adet ve ananelerini, toyunu, yasını, sevincini, kederini, içtimai dertlerini büyük bir ustalık yüce sanatkârlığı ile kendi eserlerinde göstermiştir. Onun eserlerinde Azerbaycan'ın tabiatı, dağları, ovaları, çayları, gölleri, bulakları, yaylaları bütün yönleriyle anlatılmıştır. Bundan dolayı onun bize kadar gelip uzanan zengin kültürü, kendisinden sonra da değer bulacak, şairlerin, âşıkların, bestekârların, hanendelerin, mugannilerin, ressamların dikkatini çekmiş; herkes kendi imkânları dâhilinde büyük sanatkâra öz değerini vermişlerdir." (Esedova ve Misirova, 2011).

Âşık Elesger âşıklık sanatını iyi bilen, dersine iyi çalışan bundan dolayı da kendisinden sonra gelecek âşiklere yol, yordam, erkân öğreten usta bir âşıktır. Şu dörtlükte âşıklığın yolunun edepten ve marifet ilmini bilmekten geçtiğini ifade eder:

*Âşık olup terki vatan olanın
Ezel baştan pür temalı gerekdi
Oturup durmakta edebin bile
Marifet ilminde dolu gerekti.*

Elesger halk içerisinde yaşayan aşğın hangi insani keyfiyetleri malik olmasını, hayat hakikatleri ile halkın gözünü açmasını, doğru ve dürüstlüğü ile başkalarının hürmetini kazanmasını sanatkârın esas gayesi olarak görür.

*Halka hakikatten metlep gandra
Şeytanı öldüre nefsin yandra
El içinde pak otura pak dura
Arkasınca hos sedalı gerekdir! (Namazov, 2013).*

"Âşık Elesger daha çok güzellemeler, âşıkane koşmalar yazmıştır. Özellikle sevgi konulu şiirleri geniş kitlelere ulaşmıştır. Gerek koşmalarında gerekse sosyal konularda yazdığı şiirlerde sanatkârane söyleyiş dikkat çeker. Âşık Elesger Azerbaycan halkını soyan fırsatçıların azgınlıklarını bir bir sayar, ülkede yapılan haksızlıkları nefretle ifşa eder. "olmaz" redifli koşmasında şöyle der:

Elesger metlebi hudadan iste

*Kerem olmaz munannesde nekesde
Beylik göylük sađlık olan meclisde
Gaç ki orda hayır bereket olmaz” (Ahundov, Abbaslı, 2005).*

Âşık şiirinde ustalığın nişanesi olan tecnis, bayatı, dudakdeğmez, cigalı tecnis ve türleri ustalık gerektiren söyleyiş türlerindedir. Üstad aşığın mahareti de burada ortaya çıkar. “Âşık Elesger’e “tecnis üstadı”dır derler. Gerçekten de Azerbaycan klasik edebiyatındaki değerli örnekleri olan tecnis Azerbaycan şiirinde Âşık Elesger’in sanatında zirveye ulaştı. Bu oynak şiirin; tecnis, bayatı, cigalı tecnis, dudakdeğmez tecnis, dildönmez tecnis, ayaklı tecnis denilen numunelerini klasik bir biçimde vücuda getirerek, şiir ve sanat dünyasında kendisine ebedi bir yer ayırdı.

*Ay nazenin, derdin benim canımı
Az galıp incelde ay üze, üze
Alıpsan elimden din-imanımı,
Müştak eyleyipsen, ay üze, üze*

*Yar meskenim astanandı, derdimi?
Kamil bağban gülü bağdan derdi mi?
A bi Mürvet, derdin benim derdimi
Artırıp yetirip ay üze, üze*

*Yazığ Elesger’i oda salıpdır,
Felek gözden salıp, o da salıpdır,
Çeşme kenarında oda salıpdır,
Cumup sona gibi ay üze, üze.*

Şiirdeki “ay üze üze” cinası birinci bendin ikinci mısrasında canı üzme, dördüncü mısrasında ise “ay (mah) yüz” anlamında ikinci bendindeki aşığın derdini “yüze kadar (a yüze) artması, üçüncü bende ise suna gibi gölde yüzme” anlamına gelir. İkinci bende üç mısradaki kullanılan “derdimi” kelimesi her mısradaki bir dermek (toparlamak), üçüncüsü, dert manasına gelir. Üçüncü bendeki “oda” cinası da çok ustalıkla şiire getirilmiştir. Birinci mısradaki “ateş” ikinci mısradaki “o da” (yani yar ya da), üçüncü mısradaki “oda salmak”, “ev inşa etmek” manalarında kullanılmıştır. “Oda” kelimesi her mısradaki bir anlamda takdim edilmiştir. Şekil alametlerini göre tencisin “cigalı tecnis” denilen türünde de Elesger bedii örnekler sunmuştur.” (Hacıyeva, 1994). Mesela:

*Elesger’em men de nişane goydum
Temiz ad saldım, nişana goydum
Men aşığam nişana,
Zülf üzünde nişana
Sineme dağ çekilip
Galdı elde nişana.
Başımı garşına nişana goydum
Esirgeme, at okların dal dala (Hacıyeva, 1994).*

Şiirde cigalı denilen kısa mısralar (3, 4, 5, 6. mısralar) şiire bayatı şeklinde ilave edilmiştir. Sekiz mısralı olan cigalı tecniste ilk ve son mısra 11 heceli, ciga olan mısralar ise 7 hecelidir.

Âşık Elesger Kafkasya’nın birçok diyarını Garabağ’ı, Gence’yi, Nahçıvan’ı, İrevan’ı, Tiflis’i nihayet Türkiye’yi gezip âşık meclislerinde bulunmuştur. Âşık Elesger devrinin meşhur âşıkları sayılan Şemkirli Âşık Hüseyin, Âşık Şenlik, Zodlu Âşık Mehmed, şair Veli ve

Bozarganlı Âşık Hüseyin ile ya yüz yüze ya da yazışma yolu ile deyişmiş (atışmıştır) (Namazov, 2010). Bu atışmalar bir bakıma âşıkların birbirlerini tartmaları, birbirlerine üstünlük taslamaktan ziyade hem dinleyecilere hoşça vakit geçirmek hem de bilgilerini sazı ve sözleri aracılığı ile insanlarla paylaşmak içindir. Âşık Elesger'in 19. yüzyılda Azerbaycan'daki âşıkların ustası durumunda bulunan Şemkirli Hüseyin ile atışmıştır. Şemkirli Hüseyin, güzelleme, muhammes, geraylı ve deyişmelerinde çok başarılıdır. Âşık Elesger:

*Hercayının, dil bilmezsin ucundan
Döne döne men ziyana düşmüşem.
Doymak olmaz gözelerin huyundan
Pervane tek yana yana düşmüşem.
Âşık Hüseyin: Kırklar piri özü verib dersimi,
Şair cergesinde sana düşmüşem,
Arif meclisinde, âlim yanında,
Nece defe imtahana düşmüşem.
Âşık Elesger: Dövetim çoh oldu, kıymadım pula
Kor oldu gözlerim, yapışdım dula,
Ne ölü, ne itir canım kurtula,
Mecnun teki bityabana düşmüşem.
Âşık Hüseyin: Bir zaman elimde, zil bem saz oldu,
Gözeller benimle üz be üz oldu,
Suyum artık geldi, toz ha toz oldu,
İndi de yumşalıb una düşmüşem.
Âşık Elesger: Elesger keçibdi namus, arımdan,
Âlem yatabilmez ah-u zarımdan,
Boşasam korhuram oğlanlarımdan,
Boşayabilmerem, kana düşmüşem.
Âşık Hüseyin: Özüm âşık olup gezirem elde,
Kaldı hesret gözüm ebrişim telde,
Elesger danışam teşbih timsalda,
Hüseyin deyer yaman dona düşmüşem”(ekitap.kulturturizm.gov.tr)*

Âşık Elesger gerek kendi devrinde yaşamış olan usta şairlerden gerekse kendisinden önce yaşamış olan usta şairlerden esinlenmiştir. Karacaoğlan'ın Göyçe'de yaşadığını savunan Aliyeva, Âşık Elesger'in Karacaoğlan'dan esinlendiğini şu sözlerle anlatır: “Karacaoğlan'ın Azerbaycan'ın Gedebe bölgesinde doğduğu, sonradan Göyçe mahalında yaşadığı söylenir. Onun türküleri meclislerde okunur, adı sık sık zikredilir. Buradan şu anlaşılır ki, Karacaoğlan XIV-XVI asırlarda Azerbaycan'ın çok ünlü âşıkları Kerem, Sarı Âşık, Koroğlu, Karıp, Kurbanı gibi âşıkların tesiri altında yazabilirdi, sonralar ise Vagif, Âşık Alı, Âşık Musa, Âşık Elesger, Âşık Şemşir Karacaoğlan'dan tesirlenerek eserlerini yazdılar” (Aliyeva; 2006). Karacaoğlan'ın hemşerisi olduğu iddiasını sürdüren Aliyeva, bu iddiasını sürdürmeye devam ediyor. “Karacaoğlan'ı Azerbaycan'da sevdiiren çoklu âmiller var. Onun üslubu bunların fevkinde durur. Karacaoğlan şiirlerini okurken Azerbaycan şairlerinin eserlerini okuduğunu duyarsın. Eğer müellifini bilmezsen bu şiirleri, Âşık Elesger, Molla Penah Vagif, Kasımbeg Zâkir yazdığını hissedersin. Güzelleri tasvir ederken sana öyle gelir ki bunlar; Karacaoğlan'ın yok; Elesger'in, Vagif'in kalemine mahsustur.

*Akşam çağı çeşme senin başında
Bilirsen mi nice canlar dolaşır
Alma yanak billür gül beden
Kara saçlı zülûf perişan dolaşır.*

Veyahut;
Sine meydan zülf perişan bel nazik
Ağız nazik dudak nazik dil nazik

Veya;
Çarşembe gününde çeşme başında
Gözüm bir ala göz hanıma düştü
Kaşların oynattı gözünden güldü
Gülende gadası canıma düştü” (Aliyeva, <http://turkoloji.cu.edu.tr>)

Gönül avcılarının özellikle de âşıkların avlak yerlerinden birisi de çeşme/pınarlar olsa gerek ki; Karacaoğlan'da tıpkı Âşık Elesger gibi yüzyıllar öncesinden pınar başındaki güzellere şöyle seslenir:

“Sarı çedik geymiş koncu dizinde
Arzumanım kaldı ala gözünde
Böyle güzel m'olur köylü kızında
Emirler'den bir kız indi pınara” (Altun, 2007).

Âşık Elesger, Karacaoğlan gibi şiiirlerinde güzelleri tarif eylemiştir. “Âşık Elesger için güzellik zahiri değildir. Asıl önemli olan iç güzelliğidir. Güzelde kemal çok önemlidir. Aliyeva'nın ifadesiyle: “Âşık Elesger için kemal ve cemel vahdetinin özel bir yeri vardır. Onun güzeli pak, temiz, ulvi olacaktır. Güzeli taş gibi cansız, buz gibi soğuk olmamalıdır. Elesger böylelerini sevmemiş, onları güzel saymamıştır. Ona kriterlerine göre, güzel gizli bakmayı, müjgân çakmayı, yandırıp yakmayı da başarmalıdır:

Pencereden kafil baktım,
Karşımdan bir suna geçti.
Bir ok attı, kaş oynattı,
Müjgânları kana geçti.” (Aliyeva ve Demiklek, 2005).

Âşık Elesger'in Âşık Şenlik'ten de etkilendiği bilinmekle birlikte aynı dönemlerde ve birbirlerine yakın bölgelerde yaşayan âşıkların bir araya gelip gelmedikleri hakkında kesin bir bilgi yoktur (Kabaklı, 2008). Bu iki usta aşığın birçok şiiri konu ve şekil bakımından birbirlerine çok benzerler. Bu benzerliği daha iyi görebilmek için aşağıda vereceğimiz örneklere bakmak yeterlidir. Âşık Elesger'in şiiri:

Bir yiğidin aslı kökü düz olsa
Bakarsan ki günü günden yahşıdı
Gezege avrattan güleğen kızdan
Merdin gapısında iti yahşıdı
.....
Sana kurban olam ey şah-ı Merdan
Âşık Elesker'i kurtar bu dardan
Selem yiyenlerden ürüşvet hordan
Menim saz çalmağım ondan yahşıdı.

Âşık Şenlik'in şiiri ise şöyledir:
Hercai elinden deng oldum baştan
Boş kafa adamdan üreği taşdan

*Bed nazar gomşudan kötü yoldaştan
Kadir bilinleri iti yahşıdı*

...

*Kul şenlik sözünü söyledi sağdan
Pilteli çıradı şamdanı yağdan
Çöreksiz otahtan meyvesiz bağdan
Çayır çimenlerin otu yahşıdı.” (Aslan, 2007).*

Şenlik'ten:

*Bir kez gönül sana itimat etse
Bilesin ki onun zati yahşıdır
Namert gece gündüz pilav yedirse
Merdin kuru muhabbeti yahşıdır*

*Hercai elinden deng oldum baştan
Boş kafa adamdan, yüreği taştan
Bed-nazar komşudan, kötü yoldaştan
Kadir bilenlerin iti yahşıdır*

*Dad hezar elinden, perdesiz sazdan
Ver kurtar özünü nezir niyazdan
Gezege gelinden, güleğen kızdan
Söylegen avrattan lotu yahşıdır*

Elesger'den:

*Bir yiğidin aslı kökü düz olsa
Sana kurban olam ey Şah-ı Merdan
Bakarsın ki günü günden yahşıdır
Âşık Elesker'i kurtar bu dardan
Gezege avrattan güleğen kızdan
Selam yiyenlerden rüşvet-i hor'dan
Merdin kapısından iti yahşıdır
Benim saz çağmağın ondan yahşıdır (Kabaklı, 2008).*

Âşık Elesger'in şiirde söylediği bazı mısralar zaman içinde ya özlü söz ya da atasözü gibi yerini almıştır: “Hak'dan yanan çırak bad ile sönmez”, “Dokunursa ayna taşa dayanmaz”, “Hak nahak seçilir hak divanında”, “Can demekle candan can eksik olmaz”, “Gaytarmazlar pir'e gelen kurbanı”, “Dost uzak olanla gönül yad olmaz”, “Yüz yıl geçse gohum (akraba) senle yad olmaz”, “Saygısız yiğidi düşman aldatır”, “Kişi gerek dediğinden dönmesin” (Elesger, 2004).

Âşık Elesger; koşma, goşa yaprak koşma, müstezat koşma, tecnis, dudakdeğmez tecnis, cigalı tecnis, müstezat tecnis, divani, muhammes, geraylı, dildönmez geraylı, bağlama, hiciv ve herbezorba, deyişme, gazel, mersiye türünden şiirler yazmıştır.⁷ Âşık Elesger ile ilgili, Elesger ile Sehnebani, Âşık Elesger Yanşak'da, Âşık Elesger ile Şemkirli Âşık Hüseyin'in Görüşü, Âşık Elesger Garbağlıların Yaylağında, Anahanım'ın Küsmesi, Âşık Elesger'in Şınık Seferi, Âşık Elesger ile Şair Nağı, Âşık Elesger ile Hacer Hanım, Beşir'in Molla Rehim'i Vurması, Âşık Elesger ile Deli Alı, Koca Bahtım, Değirmeci Âşık gibi destan-rivayetler yazılmıştır.

⁷ Azerbaycan'da kullanılan âşık şiiri türleri hakkında bkz. Aras, E. (1998). “Azerbaycan Âşık Havaları”, *Milli Folklor*, 40, 31-40.

Azerbaycan'ın; Gencebasar, Borçalı, Göyçe, Dereleyez, Derbend, Garabağ, Nahçıvan, Garadağ, Urmiye, Zencan, Horasan, Seve, Gaşgay İrevan, Çıldır, Şirvan, âşık muhitleri tabiri caizse o bölgelerin âşık medreseleri olmuştur. Dirili Gurbani, Abbas Tufarganlı, Sarı Âşık, Hasta Kasım, Âşık Ali, Âşık Elesger, Âşık Şemşir, Hüseyin Bozalğanlı, Âşık Hüseyin Genç, Mikail Azafı, Âşık Penah vb. âşıklar ise Azerbaycan âşık edebiyatının köşe taşlarını oluşturmuşlardır.

Sonuç

Geçmişle gelecek arasında kurulan medeniyet köprüsünün en önemli ayaklarından birisini âşıklar temsil etmektedirler. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçinceye kadar gerek türkülerle olsun, gerekse hiciv ve taşlamalarıyla bir edep ve erkân dâhilinde sözün ses bayrağını âşıklar taşımışlardır.

Bir iklim kuşağında yaşayan insanların, toprağın, hatta yetişen sebze ve meyvelerin birbirlerinden ayrılan yönleri olduğu gibi âşıklık geleneği içerisinde farklı muhitler oluşmuştur. Azerbaycan'da da zaman içerisinde çeşitli âşıklık muhitleri teşekkül etmiştir. Her âşık bölgesinin kendine has havaları var ve bu havalar bir bütünlük içerisinde nasıl ki Azerbaycan âşık edebiyatını besliyorsa Göyçe bölgesinde yetişen Âşık Elesger de bu bölgenin önemli âşıkları arasında yerini almıştır. Elesger yeri geldiğinde diğer âşıklara toylarda, meclislerde 12 çırağı ile meydan okumuştur.

Azerbaycan'da âşıklık sanatının bu kadar ilgi görmesi zaman içinde Azerbaycan kültür ve sanat adamlarının da gayretiyle Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncenanat Üniversitesinde Âşıklık Sanatı adı altında ayrıca bir bölümün açılmasının temel sebeplerinden birisi de Âşık Elesger ve bu geleneği günümüze aktaran diğer usta âşıklar olmuştur.

Bugün bu üniversitenin Âşıklık Sanatı bölümünden mezun olan öğrenciler hem âşık havalarını icra etmekte ve aynı zamanda Azerbaycan'da bulunan Uşak Musiki Mektepleri'nde âşık sanatını icra ve ifa ederek öğrenci yetiştirmektedirler.

Nasıl ki Türkiye de Karacaoğlan olmasaydı türkülerin bir yanı eksik kalırdı. Aynı şeyi Azerbaycan da Âşık Elesger için de söyleyebiliriz. Âşık Elesger'in yanında yetişen çıraklar kendi bölgelerinde üstat âşık olarak her biri birer okul vazifesi görmektedirler. Böylece Azerbaycan âşıklık geleneğini sürdürmeye devam ediyorlar.

Ülkemizde bugün Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas ve Adana'da geleneği bilen ve sayıları gittikçe azalan âşıklarımız çeşitli toplantılarda sanatlarını icra etmeye çalışmaktadırlar. Kulaktan kulağa aktarılarak sürdürülen âşıklık geleneğinin son temsilcileri de aramızdan ayrılmadan konservatuvarı olan en azından birkaç üniversitemizde Âşıklık Sanatı bölümlerinin açılması gerekmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında atıl durumda bırakılan bu köprü yıkılmadan üniversitelerimiz harekete geçmeli ve bu âşıklık sanatının bizden sonraki nesillere bir nostalji olarak değil canlı somut olmayan varlıklar hazinesi olarak devredilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahundov, E. ve Abbaslı, İ. (2005). *Azerbaycan Âşık şiirinden seçmeler*, 1. Cild, Bakü: Sark-Garp Neşriyat.
- Aliyeva T. ve Demirlek, U. (2015). "Türk Ozanlarının şiirlerinde güzel kadınların tasviri ve etnografya üzerine bir çalışma (Karacaoğlan, Molla Penah Vagif ve Âşık Elesger'in Koşmaları Üzerine)" *IV. Uluslararası Türk Sanatları Tarih ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri, 14-16 Mayıs Konya 2015.*, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/sempozyum/sem3/aliyeva.php> adresinden elde edildi.
- Aliyeva, T. (2006). "Anadolu'dan Azerbaycan'a: Karacaoğlan Molla Penah Vagif", *Bilgi, Yayın Tanıtım-Tahlil- Eleştiri Dergisi*, 49, 45-53.
- Altun, I. (2007). "Karacaoğlan'da şiirsel bir imge olarak giyim kuşam", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 217-228.
- Aras, E. (1998). "Azerbaycan Âşık Havaları", *Milli Folklor*, 40, 31-40.
- Artun, E. (2016). *Âşıklık geleneği ve Âşık edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Aslan, E. (2007). *Çıldırli Âşık Şenlik-Hayati, Şiirleri, Karşılaşmaları, Hikâyeleri*, Ankara: Maya Akademi.
- Elesger, İ. (2004). *Âşık Elesger (Şiirler Destanlar Rivayetler Hatıralar)* Bakü: Çarşıoğlu Neşriyat.
- Elesgeroğlu, İ. H. (2004). *Göyçe Âşık Muhiti: Teşekkülü ve inkişaf Yolları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Elmleri, Bakü.
- Elesgerzâde, İ. (1934). *Âşık Elesger Divanı ve ilave olmuş Eser*, Bakü: Enstitü Şifâhî Edebiyat Şubesi.
- Esedova S. ve Misirova G. (2011). *Âşık Elesger*, Bakü: Azerbaycan Medeniyet ve Turizm Nazırlığı.
- Feyzioğlu, N. (2006). "Türk Dünyası'nda ve Anadolu'da kopuz", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, 223-245.
- Gasımlı, M. (2003). *Ozan Âşık Sanatı*. Bakü: Uğur Neşriyat.
- Gasımlı, M. ve Paşayev G. (2004). *Azerbaycan Edebiyat Tarihi 1.*, Bakü: Elm Neşriyat.
- Hacıyeva, M. (1994). "Göyçeli Âşık Elesger", *Milli Folklor*, 24, 45-49.
- Heziyeva, Ş. (2010). "Tarihi Süreç içinde Türkiye'de âşıklık geleneği", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 81-89.
- Kabaklı, A. (2008). *Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kobotarian, N. (2011). *Tebriş Âşıklık geleneğinde destan söyleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Köçerli, İ. (2010). *Âşık Sanatı*. Bakü: Seda Neşriyat.
- Namazov, G. (2004). *Âşıklar 1. Kitap*. Bakü: Seda Neşriyat.
- Namazov, G. (2013). *Ozan-Âşık Sanatının Tarihi*. Bakü: Elm ve Tahsil Neşriyat.
- Rahimova, E.R. (2009). *XX Asrın II. Yarısında Şirvan aşık muhitinde ifacılık sanatkarlığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bakü AMEA Mimarlık ve İncenanat Üniversitesi, Bakü.
- Sakaoğlu vd. (1993), "Şemkirli Aşık Hüseyin" *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı 2*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10916,semkirliasikhuseyinpdf.pdf?0 adresinden elde edildi.
- Savaşkan, V. (2011). "XIX. Yüzyıl Azerbaycan sahası âşıklarından Kızılvenqli Âşık Alı", *Gazi Türkiyat*, 31 (8), 335-341.
- Süleymanov, N. (2012). "Dede Ələsgər və Aşık Şenlik Poeziyasında Yurt Ağrısı Konusu/ *Uluslararası Aşık Şenlik Sempozyumu (26-27 Mart 2012, Kars) Bildiri Metinleri*, Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 44-48.